

# APROXIMACIÓ METODOLÒGICA A LA HISTÒRIA DE LA LLENGUA CATALANA

## 1. El concepte d'història de la llengua

Quan volem endinsar-nos dins la història de la llengua catalana a què ens referim exactament? De fet, el terme *Història de la llengua (Catalana)* s'explica per se de manera etimològica, és a dir: si consultem l'entrada d'història en la *Gran Enciclopèdia Catalana* hi trobem:

1. *HIST.* Narració ordenada i verídica sobre el conjunt dels fets memorables del passat humà, sobre una sèrie determinada d'aquests o sobre una persona o una cosa concreta. 2. Ciència que s'ocupa de l'estudi d'aquests fets, com a conjunt de les actuacions dels homes en el passat, i de la narració d'aquestes actuacions. Bé que la preocupació crítica per escriure la història amb veracitat és molt antiga i que ha anat donant lloc al naixement d'un seguit de tècniques auxiliars de la investigació (arqueologia, paleografia, numismàtica, etc.), aquesta preocupació no es pot confondre amb la reflexió teòrica sobre l'evolució de les societats humanes que hom troba, aïlladament, en figures com la d'Ibn Haldūn i, més sovint, en els corrents progressius de la historiografia europea des del Renaixement fins avui, però que no ha esdevingut encara un estudi científic coherent, amb un cos de doctrina propi. Només cal veure que en l'ensenyament superior estudiar història no acostuma a voler dir altra cosa que aprendre els fets del passat, els uns darrera els altres, en unió d'algunes tècniques merament instrumentals per la investigació; i quan hom ultrapassa aquest nivell, acostuma a fer-ho per a caure en una filosofia de la història que no és sinó reflexió general aliena a les preocupacions concretes de l'investigador i que poques vegades li serveix d'ajut.<sup>1</sup>

Per a la definició de llengua, cosa que planteja molts dubtes en els filòlegs actuals, ens podem basar en una cita de A. MANZONI, que, si més no il·luminarà una mica aquest fosc camí:

*“Cercando la lingua latina io non mi propongo altro che il mezzo d'intendersi italiani con italiani.”*

A. Manzoni (Reproduït per NADAL, J.M.: *Llengua escrita i llengua nacional*. BCN Quaderns Crema, 1992)

Tothom, amb alguna excepció, coincidirà amb l'afirmació de Manzoni, però no tindrem la mateixa seguretat a l'hora d'intentar donar una definició més o menys acurada, ja que el terme *llengua* planteja nombrosos problemes. De fet, els filòlegs que intenten donar la definició d'una llengua romànica, com el català o l'italià han de tenir en compte el que deia G. Devoto en la seva obra *I fondamenti della storia lingüística* (Firenze 1951, reproduït per NADAL, J.M.: *Llengua escrita i llengua nacional*. BCN Quaderns Crema, 1992):

*“che cosa si intenda per storia di una lingua in generale, e per storia d'una lingua particolare come la latina o la italiana, no è chiaro senz'altro.”*

---

<sup>1</sup> Fontana i Lázaro, Josep. *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 8, Ed. Enciclopèdia Catalana. Barcelona 1975 (1a edició), pp. 444-445.

És a dir, si s'intenta fer la història d'una llengua com la italiana o la llatina, no s'entén la història d'una sense la història de l'altra. Això vol dir que ens hem de basar en els antecedents de la nostra llengua (que, com l'italià, deriva del llatí) per a poder comprendre la història del català.

L'altre problema bàsic que ens planteja la paraula llengua és la dualitat llengua escrita-llengua oral, cosa que intentarem resoldre en un proper apartat.

La història de la llengua Catalana té unes interconnexions amb altres camps del saber, ja que està molt unida a la Història de Catalunya (per motius obvis), relacionada amb el Fet Lingüístic, com tota llengua, i unida a la Sociologia, perquè, no ho oblidem, si la llengua ha perdurat i ha evolucionat és gràcies a l'acció de la societat que parlava, parla i parlarà (i escriu) la llengua catalana. Per tant, de la unió de tres grans ciències: Història, Sociologia i Lingüística, han sortit quatre ciències relacionades entre si (una d'elles, la Història de la llengua). Farem un esquema:

<b>Ciència</b>	<b>Intersecció amb:</b>	<b>RESULTAT</b>
Sociologia	Lingüística	Sociolingüística
Història		Història de la lingüística
	Sociologia	Història de la sociolingüística
	Lingüística i Sociologia	Història de la Llengua

Aquestes quatre matèries estan molt relacionades entre si, i això vol dir que nosaltres haurem de tenir unes nocions d'aquestes per a poder fer un estudi de la Història de la Llengua Catalana amb correcció.

També hem de tenir en compte, a l'hora de fer un bon estudi, de les tres dimensions que es poden establir quan estudiem aquesta matèria que ara ens ocupa. Les dimensions, establertes per Miquel Nicolàs són tres: la textual (quan es fan valoracions a partir d'un text), la ideològica (el fet lingüístic és normalment condicionat per la ideologia) i la científica, que és la que no valora i la que estudia la llengua *per se*, i no lligada a una nació. Aquesta última dimensió serà la que ens interessarà i deixarem de banda les altres.

Per acabar, recordar que la disciplina que estem estudiant té un greu problema, com apunta J.M. Nadal<sup>2</sup>, a l'indicar que hi ha una greu mancança de textos teòrics sobre la llengua catalana en els que ens puguem basar.

### 1.1. Història interna vs. Història externa

Com bé diu Francesc de Borja Moll<sup>3</sup>, a l'hora d'estudiar la història de la llengua catalana, hem de partir de la idea que una sèrie de parlants convergeixen per adoptar

<sup>2</sup> NADAL, J.M. *Llengua escrita i llengua nacional*. BCN Quaderns Crema, 1992. P.8

<sup>3</sup> MOLL, Francesc de B.. *Gramàtica històrica catalana*. València: S. Publicacions U.V., 1991. Pp 116-117

col·lectivament un idioma comú. Aquest procés tindria un límit inicial i un de final, i es donaria en un territori concret (en el nostre cas, la zona de domini lingüístic del català ha variat molt poc i és un dels aspectes més fàcils de situar). A partir d'aquesta realitat hauríem de refer el camí que ens hi ha portat.

Com ja sabem, la llengua catalana apareix entre els segles VIII i IX (per unes divergències entre els estudiosos) evolucionant del llatí vulgar. El problema és que la separació entre ambdues llengües no és gens clara. Quan es deixa de parlar llatí i sorgeix el català? Quan el poble pren consciència que està parlant i escrivint una llengua nova. Quan la llengua ja estigui consolidada per mitjà de textos escrits, podrà esdevenir un element simbòlic part de la idea romànica de la unió nació – Estat, i, si és afavorida per un sentiment unitari perdurarà com una sola llengua. En cas contrari, d'aquesta en sorgirà una altra o altres llengües.

Com ja hem dit en la introducció, quan s'estudia la història de la llengua, normalment s'ha considerat només la història interna (és a dir, el fet lingüístic). Per tant, el que s'ha potenciat és la *Gramàtica històrica*. Així doncs, amb aquesta consideració s'estudiava que, per exemple, la paraula llatina *canem* havia evolucionat al català amb aquesta forma: *ca*; però no es pensava el perquè d'aquest canvi. En aquesta variació, i en qualsevol altra, ens adonem que, si hi ha hagut un canvi, és per causes socials, és a dir, per causes que s'han d'estudiar de la història externa.

Recapitem: la història interna, en paraules de Joan Solà<sup>4</sup> estudiaria “el sistema lingüístic de cada moment i la seva evolució”, mentre que la història externa estudiaria “la relació de la llengua amb el poder polític, amb la societat, amb la religió, l'ensenyament,...”.

La separació entre l'estudi d'aquestes disciplines va arribar a ésser molt forta, i encara és evident, actualment. Els termes HISTÒRIA INTERNA i HISTÒRIA EXTERNA els va consolidar Ferdinand Brunot el 1905 a *Historie de la langue française*, de la que cito:

“La història del francès serà, per una part una història de l'evolució que, des de la llengua parlada per un legionari, un coló o un esclau romà, ha sofert la llengua parlada avui dia per un habitant d'un suburbi (...) o escrita per un acadèmic.

(...) I per l'altra part, serà la història de tots els successos (...) d'aquesta llengua, de la seva extensió a partir dels seus límits originals- si és que hom els pot fixar.”<sup>5</sup>

Però, d'on surt aquest conflicte entre història interna i història externa? S'origina amb l'enfrontament entre les concepcions *positivista* (que es basava en la Gramàtica

---

<sup>4</sup> SOLÀ, Joan. “Per una història de la llengua”, *Diario de Barcelona* 2 de Juny del 74. Repr. NADAL, J.M.: *Llengua escrita i llengua nacional*. BCN: Quaderns Crema, 1992, pp.8-9

<sup>5</sup> BRUNOT, F. *Historie de la langue française*. 1905. Repr. NADAL, J.M. *Llengua escrita i llengua nacional*. BCN Quaderns Crema 1992. Pp. 9-10 Tr: ROSELLÓ, Joan Pere.

històrica i el fet lingüístic) i *romàntica* (que es basava en la identificació llengua = nació, com deia Schiller, un teòric alemany). Aquest enfrontament va fer que hi hagi el famós “binomi”, que es va acabar acceptant per una qüestió pràctica. De totes maneres, cal apuntar que la història de la llengua avança cap a la consideració d'història global.

És a dir, la gramàtica històrica ha oblidat el caràcter col·lectiu del fenomen lingüístic, com bé diu J.M.Nadal<sup>6</sup>. Lluís V. Aracil afirmava que la tendència d'estudi al segle XIX oblidava completament la sociolingüística i n'era l'antítesi. Per això el sistema lingüístic s'ha basat només en la dinàmica interna per explicar els canvis que sofreix una llengua i, per tant, deixant de banda la dimensió social, ha pressuposat l'existència d'una llengua ideal. Aquesta pressuposició o creença es basa en el rebuig dels aspectes individuals de la *parole* o actuació. La llengua ideal o *langue* de Ferdinand de Saussure<sup>7</sup> es definiria, en paraules del propi Saussure, com la part social del llenguatge. De totes maneres, el lingüista no ha de recórrer mai a una contextualització social quan estudia els fenòmens de la *langue*, perquè aquests existeixen en el cervell de cadascú. Aquest raonament explicaria perquè l'estudi de la llengua i la lingüística sincrònica han negligit en l'estudi del comportament social, que és on tenen lloc els actes de *parole*, sempre variables, en nom del caràcter pretesament homogeni de la *langue*.

### 1.2 Història externa: la complexitat lingüística

Com ja sabem, la història externa de la llengua catalana, per exemple, centraria els seus interessos en els parlants de cada època, en els dialectes que s'utilitzaven, en el fet “d'homogeneització”, terme que encunyo per a fer referència a que la societat, com un bloc homogeni accepta que: 1. parla una llengua (en el cas del català) que ja no és llatí vulgar o *vulgata*, 2. que, tot i que a Catalunya hi havia dos dialectes clarament diferenciats (als Pirineus i a la zona de Barcelona), són precisament això, dialectes i no dues llengües diferents. A més, per acabar de fer complet l'estudi d'una llengua des del punt de vista extern, s'ha de tenir en compte, el límit territorial (cosa bastant fàcil en l'estudi del Català, ja que ha variat molt poc) i, com ja he dit en l'exemple el límit inicial (és a dir, quan els parlants s'adonen que estan parlant una llengua nova) i el límit final (que en el cas del català no ha arribat. És quan la llengua desapareix, bé per la desaparició física dels seus parlants o bé per la voluntat lliure o no dels parlants per abandonar-la i substituir-la per una altra llengua).

---

<sup>6</sup> NADAL, J.M. *Llengua escrita i llengua nacional*. BCN Quaderns Crema 1992, p.11

<sup>7</sup> SAUSSURE, F. *Cours de Linguistique Générale*. Ginebra, 1915.

Com ja hem dit, la història de la llengua Catalana esta íntimament relacionada amb la de la llengua llatina, i, és que quan l'actitud dels parlants fa evident que ja no parlen llatí i es dona un sentiment de cohesió que culmina en l'establiment del català com una llengua literària i, per tant, plenament vàlida a tots els nivells de comunicació, ens hem de fixar que tot això ha estat possible a partir d'una evolució de la *vulgata* o llatí vulgar, que parlaven els funcionaris, legionaris,... de l'Imperi Romà i, que al disgregar-se l'Imperi i perdre el contacte amb la metròpolis, aquesta variant dialectal de la *vulgata* evoluciona i es converteix en una llengua romànica.

Hem de tenir en compte, des del punt de vista extern, que la ideologia té una gran influència en la llengua ja que s'identifica amb la nació i, fins i tot, hi a teòrics que intenten fer creure que el naixement de la llengua es dona alhora que el naixement de la nació (i, algun extremista, que es dona tot junt quan Déu completa el procés de creació del planeta). El punt ideològic també té una gran influència a l'hora de reivindicar que una llengua sigui dialecte o no. De fet, aquesta problemàtica es dona encara ara amb el País Valencià, on molts dels estudiosos proclamen que parlen *valencià* una llengua diferent de la catalana i, uns altres, basant-se només en l'evolució històrica del català i en la visió unitària de la llengua (ideològica) proclamen que l'anomenat *valencià* és una variant dialectal inclosa dins el Català Nordoccidental, que comprèn també el català de Lleida, i és, al seu torn un dialecte de la Llengua Catalana. De fet aquesta dicotomia és la que ha fet que aparegui a València l'Institut d'Estudis Valencians, organisme regulador del Valencià, independent de l'Institut d'Estudis Catalans.

Qualsevol intent per a superar l'aïllament social que van introduir els Neogramàtics hauria d'explicar l'existència d'una llengua a partir de la societat. Això explica en part per què els estudis externs s'han centrat gairebé sempre en la llengua escrita. Ho va indicar molt bé B.Migliorini<sup>8</sup>:

“parlar d'història de la llengua italiana significa fonamentalment parlar de l'estil dels escriptors perquè durant molt de temps, en una Itàlia marcada per una enorme fragmentació dialectal, la «llengua» només ha tingut una realitat escrita.”

De fet, en català passaria una cosa semblant, tot i que la fragmentació dialectal és molt més accentuada en italià que en la nostra llengua. Si seguim amb la idea de Migliorini, ens adonem que parteix de la concepció romàntica de llengua = nació i per tant, esdevé inqüestionable el fet que només existeix una llengua italiana (tot i que la realitat lingüística, només a nivell oral, ho desmenteixi). Per estudiar la llengua nosaltres hem d'intentar abarcar la llengua oral, que és on s'evidencien més les

---

<sup>8</sup> MIGLIORINI, B. Reproduït a NADAL, J.M. *Llengua Escrita i Llengua Nacional*. BCN, Quaderns Crema 1992, p.13. Tr. NADAL, J.M.

diferències lingüístiques. De totes maneres, la impossibilitat de realitzar aquest estudi de la llengua oral per la presència d'un gran nombre de variacions ha fet que es redueixi la història de la llengua a l'estudi dels textos escrits per a que la dimensió social i la unitat de la llengua no entrin en contradicció.

La creença en una única llengua amb la qual s'expressen tots els col·lectius socials és una visió molt difícil de sostenir i terriblement reduccionista. Així com la gramàtica històrica va eliminar qualsevol referència al comportament social, la història externa ha eliminat qualsevol referència als usos no escrits per a que història externa i interna coincideixin en una història global. Giacomo Devoto<sup>9</sup>, de totes maneres, va proposar un canvi radical en aquesta concepció, que suposava reconèixer que la complexitat caracteritza la llengua. Devoto va considerar que s'havia de substituir la terminologia història de la llengua *x* per la de història lingüística del territori *x* i ho justificava així:

“la difusió del llatí i (...) les tendències que va absorbir en la seva gloriosa arribada, van implicar un diàleg més o menys latent i una tradició lingüística col·lectiva [...] però per a (incorporar) noves tradicions lingüístiques, (aquestes) han de superar un llarg període d'equilibri abans d'arribar a una hegemonia i a l'assentament.” [reelaborat i traduït, veg nota 9]

## 2. Una història sociolingüística

La descoberta que hem fet de la complexitat dels fenòmens lingüístics té unes conseqüències profundes per a la història de la llengua. Les va posar de manifest A.Vàrvaro:<sup>10</sup> “en primer lloc, una nova visió”, cito amb paraules de J.M. NADAL (veure nota 10), “de les situacions lingüístiques reals (...), en les quals l'homogeneïtat és substituïda per l'heterogeneïtat; en segon lloc, un nou enfocament, més plurilingüístic, de l'objecte d'estudi de la història de la llengua (...) que s'haurà d'ocupar del desenvolupament lingüístic d'una col·lectivitat en la qual conviuen, es sobreposen, s'integren o es desintegren i, fins i tot, canvien diversos sistemes lingüístics. (...)La noció de parlant monolingüe desapareix en aquesta visió de la col·lectivitat lingüística”. Així doncs, com ja apuntava Devoto (veure nota 9) hem de fer història lingüística d'un territori prèviament escollit, amb unes delimitacions espacial i cronològica que hem de tenir en compte.

---

<sup>9</sup> DEVOTO, G. *Storia della lingua di Roma*. Roma: 1940 Repr. NADAL, J.M. *Llengua Escrita i Llengua Nacional*. BCN, Quaderns Crema, p.15. Tr. Fragment: ROSELLÓ, Joan Pere.

<sup>10</sup> VÀRVARO, A. “Storia della lingua: passato e prospettive di una categoria controversa” *Romance Philology*, XXXVI (1972-1973), pp. 16-51 i 509-31. Reproduït a NADAL, J.M. *Llengua Escrita i Llengua Nacional*. BCN, Quaderns Crema, 1992. Pp-16-17.

## 2.1 Delimitació espacial

La història de la llengua ha definit l'àmbit geogràfic del que s'ocupa a partir de la llengua, basant-se en la creença ideològica que la llengua va unida al territori. La delimitació geogràfica en els Països Catalans, planteja seriosos problemes, si apliquem aquest concepte llengua = terra = nació, ja que des del punt de vista ideològic al País Valencià es parlaria una altra llengua (el *valencià*) diferenciada del català, i des del punt de vista merament objectiu i científic es coincideix en afirmar que en el territori que va des de la Catalunya Nord, fins a la frontera valencianomurciana i des dels límits de la Franja de Ponent fins a l'Alguer, s'hi parla una única llengua, el *català*, amb variants dialectals agrupades en dos grans grups: *el català nordoccidental* i *el català oriental*.

Doncs bé, aquesta idea de llengua = nació = territori ha estat sempre present en teòrics que, o bé l'ha buscat de manera essencialista (inici de la nació i de la llengua el setè dia de la Creació) o bé de manera més racional.

Ara bé, si abandonem el prejudici de l'homogeneïtat, l'àmbit geogràfic pren una llibertat absoluta pel fet que qualsevol comunitat presenta usos lingüístics molt complexos sotmesos a contínues modificacions, per tant, és impossible discriminar entre tots els àmbits espacials possibles per fer una història de la llengua. L'únic element que ens permet prioritzar uns àmbits enfront d'uns altres és el punt d'arribada de l'evolució històrica, que fa que l'estudi d'una llengua continuï condicionat, però que ens permet delimitar l'espai d'una llengua (o *llengua històrica*, com diu Coseriu<sup>11</sup>).

L'àmbit geogràfic, en paraules de J.M. Nadal<sup>12</sup> és "l'àrea en la qual, en un moment determinat, i només en algun àmbit d'ús, s'ha fet necessària, i efectivament s'ha produït, una única llengua escrita o una única llengua estàndard oral." Aquest ús de la "llengua estàndard" matisa la realitat heterogènia amb una relativa homogeneïtat, que, al ser acceptada pels parlants, dóna sentit a una llengua i a la història d'aquesta.

## 2.2 Delimitació cronològica

Si la unitat lingüística final és l'element bàsic per a definir el territori, també ho és per a definir els límits cronològics. El punt d'arribada del procés d'integració marca provisionalment el límit final de la història, que és "avui per les llengües vives, i el moment immediatament anterior a la disgregació de les llengües mortes"<sup>13</sup>.

---

<sup>11</sup> COSERIU, E. *Sincronía, diacronía e historia*. Madrid, 1973

<sup>12</sup> NADAL, J.M. *op.cit* p. 19

<sup>13</sup> NADAL, J.M. *op.cit* p. 20

El límit cronològic inicial, d'altra banda, es situa a l'inici del procés de reorganització lingüística: ús unitari i consciència del procés d'integració. Des del punt de vista cronològic, per tant, una història de la llengua seria:

“el sector cronològic de la perenne vida historicosocial del llenguatge que és delimitat degut als successius moviments de desorganització; representant aquest procés com una onada, la cresta de la qual seria el moment de plena organització de l'heterogeneïtat lingüística, i la cua de la qual seria la crisi de la desaparició. La història de la llengua gaudeix d'una longitud d'ona, en la qual l'arc té dos cues (en el cas de les llengües mortes) o encara està constituïda sobre la cresta de les onades, en el cas de les llengües vives.”<sup>14</sup>

### 2.3 El procés d'integració

La història d'una llengua està basada en un procés d'integració, que ens duu, com diu J.M.Nadal<sup>15</sup>, “d'una màxima variació inicial a una relativa estandardització lingüística que només es localitza, generalment, en alguns àmbits”. La variació lingüística és inevitable i, per il·lustrar-ho, només cal considerar que els estudis dialectològics han demostrat que és impossible donar una definició no problemàtica de *llengua* per l'excessiva variació a la què és sotmesa. De fet, per superar el problema s'ha creat el concepte d'*idiolecte* (l'ús que fa una persona del llenguatge en una situació espaciotemporal concreta). Però la poca coincidència de les isoglosses a l'hora d'intentar fer mapes lingüístics ha obligat els lingüistes a dissoldre el terme *dialecte* en l'*idiolecte* i a redefinir-lo com a conjunt d'*idiolectes* semblants entre ells que es parlen en una zona determinada.

Hockett<sup>16</sup> va dir que els *idiolectes* es podien agrupar, en funció de la intercomprensió, en *microllengües* i que alguns podien pertànyer a més d'una microllengua i així es podia establir una cadena de comprensió que generés una *macrollengua*.

De totes maneres hem de recordar que el nostre objectiu és, a partir del procés d'integració, definir una història de la llengua des del punt de vista espaciotemporal. Si nosaltres acceptem com a bones les idees de Hockett, com discriminem quins són els fets protagonistes en la història d'una llengua?

Segons J.M. Nadal<sup>17</sup>, L' “equivocació” de Hockett estava en el fet de buscar la llengua en una realitat lingüística fragmentada que li impedia fer-ho i proposa buscar en altres nivells d'anàlisi. Per a resoldre quins són els processos fonamentals d'una llengua, tot i la idea del *continuum* o de la *microllengua/macrollengua*, ens hem de basar en *critèris polítics*, com diu B.E. Vidos<sup>18</sup>:

<sup>14</sup> VÀRVARO, A. *Op.cit (nota10)* p.50. Reproduït a NADAL, J.M. *op.cit* p.20. Traducció del fragment: ROSELLÓ, Joan Pere.

<sup>15</sup> NADAL, J.M. *op.cit* p.21

<sup>16</sup> HOCKETT, Ch. F. *A Course in Modern Linguistics*. New York: 1958. Cita a partir de NADAL, J.M. *op.cit.* p.22

<sup>17</sup> NADAL, J.M. *op.cit* p.23

<sup>18</sup> VIDOS, B.E. *Manual de lingüística románica*. 1956. Madrid: 1967, p.275. Reproduït a NADAL, J.M. *op.cit* p. 24



“El portugués, nacido del gallego-portugués (en la Lusitania Septentrional), con la independencia política se ha convertido en una lengua románica, mientras que el gallego (hablado en [...] Galicia en el extremo nortoccidental de España) sin independencia política ha quedado como un dialecto español a pesar de que en su fase más antigua [...] formase una unidad con el portugués. [...] Si Portugal no hubiese conservado su independencia política, [...] el portugués [...] sería hoy, como el gallego, un dialecto español fuertemente hispanizado, y no una lengua románica independiente”.

Però també ens podem basar en *criteris culturals*. En aquest cas, el que definiria un territori i la seva realitat lingüística seria la literatura. Vidos també diu:

“el provenzal y el catalán [...] son consideradas lenguas romances aun no teniendo independencia política, por tener independencia cultural y literaria.”<sup>19</sup>

El que sembla més probable és que una llengua es defineix per la socialització d'algun dels sistemes lingüístics i per l'existència d'unes forces que ho fan possible. Les forces que ho fan possible serien tres, segons Ch.A. Fergusson<sup>20</sup>: 1) extensió de l'alfabetització, 2) trencament de la compartimentació i 3) necessitat d'un ús socialitzat que faci d'element bàsic de cohesió social interna i de diferenciació externa en el procés de consolidació històrica de la nació.

La Llengua, segons J.M. Nadal (*op.cit.* p.28) es forma a partir de la socialització d'un sistema que afavoreix una reducció de la variació i al mateix temps la produeix. Per tant, no hi ha parlants estrictament monolingües i, entre dos sistemes lingüístics coexistents no hi ha un tall radical sinó un pas gradual.

El plurilingüisme implica la competència diasistemàtica, i això condueix a la substitució lenta i parcial d'algun dels sistemes per un altre. El sistema triomfant quedarà contaminat dels altres. Per tant, la història de la llengua haurà d'ocupar-se del canvi lingüístic i de la relació entre els nivells oral i escrit.

#### 2.4. El canvi lingüístic

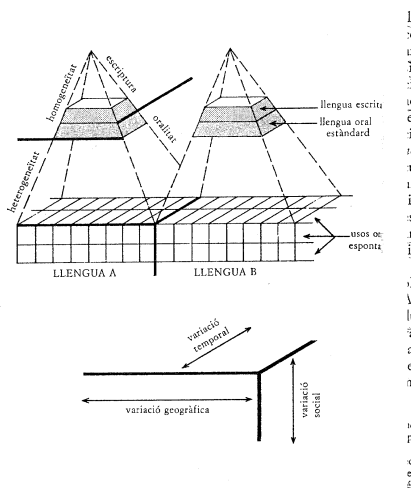
Quan estudiem la història d'una llengua hem de tenir en compte la lingüística de la variació. Aquesta és la que s'ocupa del canvi lingüístic, un element que només es pot explicar emmarcat en el context social en el què es produeix. Aquesta afirmació s'ha començat a prendre seriosament a partir del desenvolupament de la sociolingüística. En aquest sentit, els treballs de W.Labov són exemplars<sup>21</sup>: partint de la idea que els parlants tenen una competència plurilingüe, és a dir, que una llengua només és la suma de totes les varietats lingüístiques, socials i geogràfiques que es donen en els

<sup>19</sup> VIDOS, B.E. *op.cit* p. 274. Reproduït a NADAL, J.M. *op.cit* p.25

<sup>20</sup> FERGUSSON, Ch.A. "Diglosia" 1959. HIMES, D. Col. *Language in Culture and Society*. N.York-Evanston-London-Tokyo, 1964. Pp.429-437. Ref a NADAL, J.M. *op.cit.* p.26

<sup>21</sup> LABOV, W. "Le cadre social du changement linguistique". *Sociolinguistique*. Paris, 1976. Pp. 352-434. Ref. a NADAL, J.M. *op.cit.* p.31

parlants d'un territori considerat unitat lingüística; i que aquesta percepció està originada per la socialització d'alguna d'aquestes varietats (llengua escrita i estàndard oral), podríem representar una llengua amb aquest esquema (veure nota 21):



En aquest esquema, cadascuna de les variacions definiria un àmbit de llengua<sup>22</sup>: la llengua escrita i l'estàndard oral. Des d'aquest punt de vista, una llengua seria una estructura lingüística plena de variacions que “existeix i subsisteix perquè és realment produïda a través de l'ús” (nota 22). “[...]L'estructura lingüística es posa en acció quan entra en ús i s'atura quan en surt. La seva maquinària està acoblada a la matriu social i impulsada per ella. [...] (Aquest problema) els sociolingüistes haurien [...] d'abordar-lo com a part de llur tasca.”

Dit tot això, i com diu J.M. Nadal<sup>23</sup>, “no podem pas estar d'acord amb aquella idea tan generalitzada entre els lingüistes que tendeix a separar la història interna i la història externa, [...] sinó que han de considerar-se com dues cares de la mateixa moneda (la llengua)”.

### 2.5. Oralitat i escriptura

L'estudi de les relacions entre els nivells escrit i parlat són una part fonamental dins la història de la llengua. Això seria qüestionable en la nostra època perquè considerem que la majoria de “històries de la llengua” s'ocupaven només de la llengua dels escriptors, deixant de banda el procés de socialització (que explica per què és en la llengua escrita on s'ha pogut superar fàcilment la variació de la llengua oral) i el d'integració, que la mateixa llengua escrita desencadena.

<sup>22</sup> ARACIL, L.V. “Sociolingüística” i “Sociolingüistics: revolució i paradigma” *Papers de Sociolingüística*. BCN, 1982. Pp-95-113 i 79-94 respectivament. Referència a NADAL, J.M. *op.cit* p.33

<sup>23</sup> NADAL, J.M. *op.cit* p.35

El que justifica una història de la llengua és l'homogeneïtat a partir d'una realitat fragmentada. Ho va indicar A.M. Badia i Margarit<sup>24</sup>:

“En els temps arcaics de la Romània lingüística, pràcticament no hi ha fronteres dialectals. Es tracta d'un conjunt bastant amorf, que els italians han anomenat *pre-romanzo*, ço és aquella manera de parlar que ja no és llatí però encara no s'ha concretat com [...] a llengua romànica”.

Aviat, a cada domini lingüístic li va corresponent una estructura: un sistema lingüístic homogeni acceptat per tota la comunitat, que l'utilitza (*socialització*). L'àmbit en el que abans era més fàcil la socialització era la llengua escrita, però ara comença a cedir protagonisme a l'estàndard oral, utilitzat per l'administració (de vegades) i pels mitjans de comunicació orals. Hem de tenir en compte que en les comunicacions orals emissor i receptor han de coincidir en espai i temps, cosa que no es dona amb la llengua escrita.

En les llengües en les què la socialització de la llengua escrita només s'ha aconseguit amb la llengua literària tenen ben poc a veure amb els registres parlats actualment. Com deia Ugo Foscolo: “l'italià és una llengua literària: sempre ha estat escrita, però mai parlada”<sup>25</sup>. Aquest fet és fonamental en la història d'aquestes llengües, perquè convé recordar que el distanciament entre els sistemes oral i escrit és un factor dinàmic en l'evolució d'una llengua:

- En primer lloc, la tensió entre els dos sistemes fa que el sistema escrit sigui revisat constantment per no allunyar-se del sempre variant sistema oral.
- En segon lloc, l'artificialitat de la llengua escrita implica una alienació que fa possible l'adopció d'un àmbit de llengua totalment aliè.
- En tercer lloc, en una cultura llibresca com la nostra, la llengua parlada és valorada pejorativament i això fa possible la “substitució” d'aquesta per una altra llengua de referència.

De totes maneres, tot i que una història de la llengua es basi gairebé sempre en la llengua escrita, perquè presenta menys complicacions, s'hauria d'avançar cap a la història global. És a dir, cap a l'estudi de llengua escrita i oral al mateix temps.

### 3. Els estudis d'història de la llengua catalana: d'àmbit català i d'àmbit romànic

Els estudis d'història de la llengua catalana són molt recents i plantegen dificultats bibliogràfiques, al no tenir a mà un manual que en faciliti l'estudi i a l'aparèixer l'escàs

---

<sup>24</sup> BADIA I MARGARIT, A.M. “Influx dels factors externs”. *Llengua i poder*. BCN, 1986. Pp.26-27. Repr a NADAL, J.M. *op.cit* p.36.

<sup>25</sup> Ref a NADAL, J.M. *op.cit* p.39. Tr: ROSELLÓ, Joan Pere

material dispersat en llibres i revistes de difícil (per no dir quasi impossible). A més, hem de tenir en compte que la llengua en el nostre país només va ser considerada des del punt de vista de la Gramàtica Històrica (BADIA I MARGARIT, A.M. *Gramática històrica Catalana [sic]*. 1950).

De fet, pere veure com estava la situació considerem dues coses: primer la cita de Ramon Aramón i Serra:

“ [...] Aquí us exposo les línies essencials del desenvolupament històric de la llengua catalana. Això serà una tasca no solament superior a les meves forces [...] sinó, jo crec, totalment impossible de realitzar i encara menys d’obtenir una solució satisfactòria.”<sup>26</sup>

i després el fet que el primer manual d’història de la llengua apareix el 1980: SANCHIS GUARNER, M. *Aproximació a la història de la llengua*. BCN, Salvat, 1980. La tendència serà continuada el 1981 per deixebles d’Antoni Maria Badia i Margarit: DUARTE, C. i M.A. MASIP, *Síntesi d’història de la llengua Catalana*, llibre adreçat als alumnes de l’extingit COU. El 1982 apareix el llibre que utilitzo com a font principal en aquest apartat: NADAL, J.M. i M. PRATS *Història de la llengua Catalana I: dels inicis fins al Segle XV*. BCN. Edicions 62, 1982. La segona part d’aquest llibre aparegué el 1996<sup>27</sup>.

També caldria dir que hi ha bastants manuals adreçats a alumnes de COU i Batxillerat, però el nivell és, òbviament, igual que la seva importància en aquest camp, inferior.

En canvi, a partir dels anys 30 ja apareixen Gramàtiques històriques, com la *Gramàtica Històrica Catalana* d’Antoni Griera el 1931, o l’anterior *Gramàtica històrica del Rossellonès* de Fouché. Més tard apareixeran la *Gramática històrica Catalana [sic]* d’A.M. Badia i Margarit el 1951, amb una traducció catalana el 1992 i la *Gramática catalana* de F.B. Moll, el 1952.

Com ja he dit abans, els estudis d’història de la Llengua plantegen dificultats metodològiques que, encara avui, no han estat resoltes satisfactòriament. Per exemple, Rafael Lapesa, a les *Advertencias preliminares* de la seva *Història de la lengua Española* (que encara avui és obra de referència i que va ésser publicada molt abans que la primera història en català, el 1942) diu que “el lector advertirà en ella numerosas y extensas lagunas; en parte serán imputables al autor; en parte obedecen a que muchos extremos se hallan casi inexplorados”<sup>28</sup>. Aquest fet de les nombroses llacunes es dona en les històries de les llengües romàniques per l’absència d’estudis

---

<sup>26</sup> ARAMON I SERRA, R. “Problèmes d’histoire de la langue catalane”. *La linguistique catalane*. Paris, 1973. P.28. Repr a NADAL, J.M. i M. PRATS *Història de la llengua Catalana I: dels inicis fins al Segle XV*. BCN. Edicions 62, 1982. Tr. ROSELLO, Joan Pere.

<sup>27</sup> NADAL, J.M. i M. PRATS *Història de la llengua Catalana II. El segle XV*. BCN. Edicions 62, 1996.

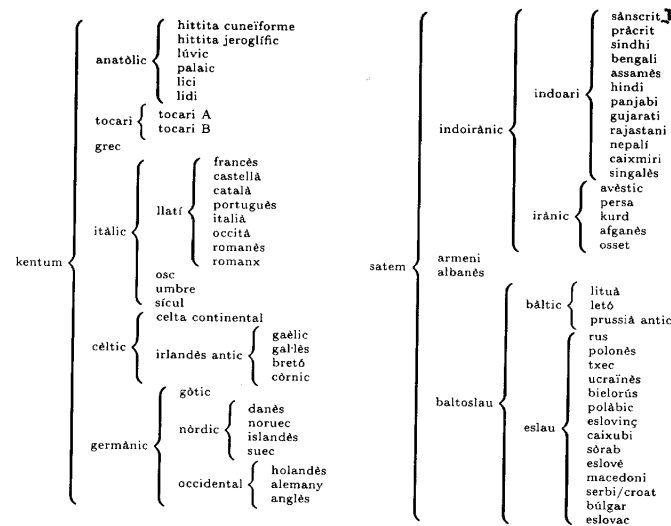
<sup>28</sup> LAPESA, R. *Historia de la lengua española*. Madrid, 1942. P.7 Repr. a NADAL, J.M. i M. PRATS *Història de la llengua Catalana I: dels inicis fins al Segle XV*. BCN. Edicions 62, 1982, p.10

fiabls o no en èpoques anteriors. Aquestes llacunes es van superant a poc a poc, a mesura que el fons bibliogràfic va augmentant. El fet de les llacunes també és posat de manifest per Bruno Migliorini, autor de la primera *Storia della lingua italiana* el 1961 i per Ferdinand Brunot, autor de la primera *Historie de la langue française* el 1951 (si ens fixem en les dades, veiem que l'estudi de la llengua catalana va començar molt tard, per motius lingüístics i, sobretot, polítics).

Tot i que s'ha de reconèixer la importància de treballs anteriors, com els d'Antoni Rubió, Jordi Rubió, Joan Coromines, Francesc de Borja Moll, Sanchís Guarnier, Martí Riquer, Badia i Margarit, Joan Fuster, Germà Colon, i molts altres, el problema principal és una qüestió de mètode: les relacions entre història i llengua, tema que hem abordat abans.

#### 4.El català dins la Romània: mapa conceptual

El català és una llengua romànica, i com a tal deriva del llatí, que en seria la mare, però qui és la *padrina*? L'indoeuropeu, com podem veure en aquest quadre extret del llibre de Jaume Tió<sup>29</sup>



Bé, de fet el quadre és incomplet perquè deixa de banda llengües romàniques com el lleonès, l'aragonès, el retoromànic, el gal·lec-portuguès (que apareix només com a portuguès) i el sard.

<sup>29</sup> TIÓ, JAUME. *Fonaments de la lingüística*. Lleida. Edicions de la UdL, 1999.

De fet, aquestes llengües que apareixen en el quadre i les que acabo de citar, formen part de l'anomenada *Romània Vella*. Per tant, hi ha una *Romània Nova*, i on és? Són els territoris de l'Amèrica del Sud, on es parla castellà, portuguès,... com a resultat dels processos de colonització empreses per antigues potències colonials com Espanya, Portugal, França,...

Per acabar d'il·lustrar aquests aspectes, les dues properes pàgines recullen un mapa i un mapa conceptual de les Llengües Romàniques, extrets de l'Encyclopaedia Britannica, a la seva adreça d'internet: [www.britannica.com](http://www.britannica.com). L'únic problema que plantegen és que estan en anglès i que el mapa és molt complet (amb dialectes,...), però, com molts problemes que planteja la vida, són fàcilment superables.

\* \*

### **Obres consultades**

NADAL, J.M. *Llengua Escrita i llengua Nacional*. BCN. Quaderns Crema, 1992. Pp.7-43

NADAL, J.M. i M.PRATS, *Història de la llengua Catalana I: dels inicis fins el segle XV*. BCN, Edicions 62, 1982. Pp. 9-15

MOLL, FRANCESC DE B. *Gramàtica històrica Catalana*. València. Servei de Publicacions de la U.V. 1991. Pp. 117-9 i 71-85

TIÓ, J. *Fonaments de la lingüística* Lleida. Edicions de la Universitat de Lleida, 1999. P.61.

FONTANA I LÀZARO, J. "Història" *Gran Enciclopèdia Catalana*. Vol.8 BCN. Edicions de l'Enciclopèdia Catalana, 1975 (1a edició). Pp.444-5.

Encyclopaedia Britannica on the net: [www.britannica.com](http://www.britannica.com).

Val a dir que la majoria dels fragments citats en aquest capítol estaven en la seva llengua original, ja sigui francès, italià o castellà. He considerat convenient la traducció dels escrits en les dues primeres llengües i així està indicat en les notes al peu.

Extracte de l'estudi de [Joan Pere Roselló i García](#)